

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

Summary :

Ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης υπήρξε από τους σημαντικότερους ηγεμόνες της ιστορίας των μέσων χρόνων. Θεωρείται ο σπουδαιότερος αυτοκράτορας της Νίκαιας. Επί της βασιλείας του (1222-1254) η αυτοκρατορία διπλασίασε τα εδάφη της, εδραίωσε το ρόλο της στον βαλκανικό και μικρασιατικό χώρο και προλείανε το έδαφος για την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Η επιτυχής εσωτερική πολιτική του συνέβαλε στην οικονομική και δημογραφική άνοδο και έφερε μια περίοδο ευημερίας και κοινωνικής συνοχής. Ιδιαίτερα αγαπητός στο λαό, ανακηρύχθηκε μετά το θάνατό του άγιος.

Date and Place of Birth

1192, Διδυμότειχο

Date and Place of Death

3 Νοεμβρίου 1254, Νυμφαίον

Main Role

Αυτοκράτορας

1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Ιωάννης Γ' Δούκας Βατάτζης γεννήθηκε το 1192 στο Διδυμότειχο. Ο πατέρας του Βασίλειος Δούκας Βατάτζης διετέλεσε **δομέστικος** της Ανατολής. Η μητέρα του Αγγελίνα ήταν κόρη του Ισαακίου, γιου του Κωνσταντίνου Αγγέλου, και της Θεοδώρας Κομνηνής, κόρης του Αλεξίου Α' Κομνηνού. Οι Βατάτζηδες υπήρξαν μεγάλη στρατιωτική οικογένεια στη Θράκη με αντιπροσώπους στη σύγκλητο και συνδέονταν συγγενικά με επιφανείς οικογένειες, όπως τους **Δούκες**, τους Αγγέλους και τους Λασκαρίδες.¹ Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204, ο Ιωάννης Δούκας Βατάτζης μετέβη στο **Νυμφαίον**, όπου ο **Θεόδωρος Α' Λάσκαρις** (1207/8-1222) είχε μεταφέρει την έδρα της **Βυζαντινής Αυτοκρατορίας της Νίκαιας**. Εκεί, με τη μεσολάβηση κάποιου θείου του που υπηρετούσε ως ιερέας στο παλάτι και ήταν συνεργάτης του αυτοκράτορα, ο Ιωάννης Βατάτζης προσλήφθηκε στην αυτοκρατορική υπηρεσία. Ο αυτοκράτορας, εκτιμώντας τα προσόντα και το ήθος του, του απένειμε τον τίτλο του **πρωτοβεστιαρίου**. Στη συνέχεια, το 1212, του έδωσε σύζυγο την πρωτότοκη κόρη του **Ειρήνη** και, καθώς δεν είχε ενήλικους άρρενες απογόνους, τον ανέδειξε διάδοχό του. Τον Ιανουάριο του 1222, μετά το θάνατο του Θεοδώρου, ο Ιωάννης Βατάτζης στέφθηκε από τον πατριάρχη Μανουήλ Α' Χαριτόπουλο αυτοκράτορας. Η σύζυγός του, η λόγια Ειρήνη, γέννησε έναν και μοναδικό γιο, το 1222, το διάδοχο **Θεόδωρο** (Β' Λάσκαρι), και πέθανε το 1241.² Το 1244 ο Βατάτζης έλαβε δεύτερη σύζυγο την κόρη του Γερμανού αυτοκράτορα Φρειδερίκου Β' Χοχενστάουφεν Κωνσταντία-Άννα.³ Το 1253, μετά την εκστρατεία του κατά του ηγεμόνα της Ηπείρου Μιχαήλ Β', η κατάσταση της υγείας του αυτοκράτορα, ο οποίος έπασχε από επιληψία, επιδεινώθηκε. Πέθανε στις 3 Νοεμβρίου του 1254 στο Νυμφαίον και θάφτηκε στη μονή του Χριστού Σωτήρος (Σωσάνδρας) κοντά στη **Μαγνησία**, στην ευρύτερη περιοχή της **Σμύρνης**.⁴

2. Εξωτερική πολιτική

Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης συνέχισε γενικά το έργο του προκατόχου του, με βασικό στόχο την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης και την αποκατάσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Οι κυριότεροι αντίπαλοι ήταν το δεσποτάτο της Ηπείρου, ο Βούλγαρος τσάρος Ιωάννης Ασάν Β', η Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης, το **σουλτανάτο του Ικονίου** και η **Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας**. Η άνοδος του στο θρόνο σήμαινε το τέλος της πολιτικής συνεργασίας της Νίκαιας με τους Λατίνους, την οποία είχε υιοθετήσει ο προκατόχος του Θεόδωρος Α' Λάσκαρις. Αντιμέτωπος επίσης την ανταρσία των αδελφών του Θεοδώρου Λασκάρως Αλεξίου και Ισαακίου, οι οποίοι με τη βοήθεια των Λατίνων της Κωνσταντινούπολης αποπειράθηκαν να σφετεριστούν την εξουσία. Η ανταρσία αυτή τελικά απέβη προς όφελος του αυτοκράτορα και της επικράτειάς του. Στο πλαίσιο των πολεμικών επιχειρήσεων που διεξήχθησαν στο διάστημα 1222-1225 κατάφερε να απωθήσει τους Λατίνους σχεδόν από όλο το χώρο της Μικράς Ασίας. Το 1224, στη μάχη που

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

δόθηκε στο [Ποιμανηρόν](#), οι Λατίνοι νικήθηκαν, ενώ οι διεκδικητές του θρόνου συνελήφθησαν. Με τη συνθήκη ειρήνης που υπογράφηκε παραχωρήθηκαν στους Λατίνους μόνο τα περίχωρα της [Νικομηδείας](#) και η ακτή απέναντι από την Κωνσταντινούπολη, ενώ τα υπόλοιπα εδάφη της Μικράς Ασίας περιήλθαν στην Αυτοκρατορία της Νίκαιας. Ταυτόχρονα ο Ιωάννης Βατάτζης συγκρότησε ισχυρό στόλο, ο οποίος με βάση την Ολκό του Ελλησπόντου ανέλαβε επιχειρήσεις και κατέλαβε τα νησιά Λέσβο, Χίο, Σάμο και Ικαρία, ενώ αργότερα (1232-1233) υποχρέωσε τον άρχοντα της Ρόδου Λέοντα Γαβαλά να αναγνωρίσει τα κυριαρχικά του δικαιώματα.⁵ Μετά τη μάχη του Ποιμανηρού η προσοχή του αυτοκράτορα, ο οποίος παρέμεινε για ένα διάστημα στη [Λάμψακο](#), ώστε να βρίσκεται κοντά στο θέατρο των επιχειρήσεων, στράφηκε προς τα ευρωπαϊκά εδάφη. Τα στρατεύματά του κατέλαβαν αρκετές παράλιες πόλεις και εισήλθαν στην Αδριανούπολη, ύστερα από έκκληση των κατοίκων της. Στην πόλη όμως κατέφθασαν και οι δυνάμεις του Θεοδώρου Δούκα Αγγέλου, ο οποίος το 1225 είχε στεφθεί αυτοκράτορας στη Θεσσαλονίκη, και τα στρατεύματα της Νίκαιας αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Στη συνέχεια ο Ιωάννης Βατάτζης στράφηκε στην Ανατολή και, έπειτα από μια περιορισμένης έκτασης εκστρατεία και διαπραγματεύσεις με το σουλτανάτο του Ικονίου, κατάφερε να διασφαλίσει τα ανατολικά σύνορα.

2.1. Σχέσεις Νίκαιας-Ηπείρου

Ο **δεσπότης** της Ηπείρου Θεόδωρος Δούκας Άγγελος υπήρξε ο μεγαλύτερος αντίπαλος του Ιωάννη Βατάτζη. Έχοντας ως στόχο την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης, γρήγορα κατάφερε να επεκτείνει τα όρια της επικράτειάς του με σειρά νικηφόρων επιχειρήσεων. Τα σχέδιά του όμως έρχονταν σε αντίθεση με τα σχέδια του τσάρου των Βουλγάρων Ιωάννη Ασάν Β' (1218-1241). Αφού ακύρωσε τη συμμαχία που είχε συνάψει με τον Ασάν εναντίον του Ιωάννη Βατάτζη, ο Θεόδωρος Άγγελος κήρυξε τον πόλεμο στο Βούλγαρο ηγεμόνα. Στη μάχη που έλαβε χώρα την άνοιξη του 1230 κοντά στην Κλοκότνιτσα του Έβρου ο Θεόδωρος Άγγελος νικήθηκε κατά κράτος και τα εδάφη του στη Θράκη και στη Μακεδονία περιήλθαν στη βουλγαρική επικράτεια. Το δεσποτάτο της δυτικής Ελλάδας παραιτήθηκε οριστικά από τη διεκδίκηση του θρόνου της Κωνσταντινούπολης και τη διακυβέρνησή του ανέλαβε ο αδελφός του Θεοδώρου Αγγέλου Μανουήλ. Τον Μανουήλ διαδέχθηκε ο γιος του Θεοδώρου Ιωάννης Άγγελος, ο οποίος το 1242 αναγκάστηκε από τον Ιωάννη Γ' Βατάτζη να αναγνωρίσει την επικυριαρχία της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας και να περιοριστεί στον τίτλο του δεσπότη. Περὶ το 1246, μετά το θάνατο του Βούλγαρου τσάρου Κολομάν, διαδόχου του Ιωάννη Ασάν, ο Ιωάννης Βατάτζης επέκτεινε την κυριαρχία του στη Βαλκανική χερσόνησο και, καταλαμβάνοντας τις πόλεις Σέρρες, Μελένικο, Βελεβούσδιο (Velbuzd, σημ. Κιουστεντίλ), Σκόπια, Βελεσά, Πελαγονία και Πρόσακο, διεύρυνε την επικράτειά του στη Θράκη ως τις πηγές του Έβρου και στη Μακεδονία ως τον Αξιό. Τέλος, στράφηκε προς τα δυτικά κατά του Δημητρίου Δούκα Αγγέλου, και το Δεκέμβριο του 1246 κατέλαβε τη Θεσσαλονίκη, αναγκάζοντας τον Δημήτριο να δηλώσει υποταγή. Στη συνέχεια, περί το 1247-1248, οι δυνάμεις της Νίκαιας εκστράτευσαν στη Θράκη, καταλαμβάνοντας το Τζουρουλό και τη Βιζύη. Μετά τη μάχη της Κλοκότνιτσας η Ήπειρος αποχωρίστηκε από την αυτοκρατορία της Θεσσαλονίκης και ανασυγκροτήθηκε ως ξεχωριστό κράτος με ηγεμόνα το νόθο γιο του Μιχαήλ Α' Αγγέλου, τον Μιχαήλ Β' Δούκα. Αρχικά ο Βατάτζης προσπάθησε να αναπτύξει φιλικές σχέσεις με τον Μιχαήλ Β' και σύναψε συμμαχία μαζί του, η οποία επισφραγίστηκε το 1249 με συνοικέσιο της εγγονής του Μαρίας με το γιο του Μιχαήλ Νικηφόρο. Το 1251, όμως, ο Μιχαήλ Β' ακύρωσε τη συμμαχία και προέβη σε εχθρικές κινήσεις εναντίον των κτήσεων της Νίκαιας στη Μακεδονία, στοχεύοντας στην κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Στις αρχές του 1252 ο Βατάτζης εκστράτευσε στη δυτική Μακεδονία. Ο Μιχαήλ Β' αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει και να υπογράψει συνθήκη ειρήνης στη Λάρισα. Ο ηγεμόνας της Ηπείρου παρέδωσε στον αυτοκράτορα της Νίκαιας τα Βελεσά και το Πρίλαπο και ως αντάλλαγμα τιμήθηκε με τον τίτλο του δεσπότη.

2.2. Σχέσεις με τη Βουλγαρία

Αρχικά ο Ιωάννης Ασάν Β' και ο Ιωάννης Βατάτζης βρίσκονταν σε αντίθετα πολιτικά στρατόπεδα, επιδιώκοντας ο καθένας από την πλευρά του την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Οι πολιτικές εξελίξεις στη Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης και η εκλογή του Ιωάννη Βρυέννιου (de Brienne, 1231-1237) ως αυτοκράτορα δημιούργησαν το έδαφος για προσέγγιση της Νίκαιας με το βουλγαρικό κράτος. Το χειμώνα του 1233 ο Βατάτζης δέχθηκε την επίθεση των λατινικών δυνάμεων του Ιωάννη Βρυέννιου, την οποία όμως απέκρουσε επιτυχώς. Ο Ιωάννης Ασάν εμφανίστηκε από τη μεριά του ως υποκινητής μιας αντιλατινικής συμμαχίας των ορθόδοξων ηγεμόνων, στην οποία προσχώρησε και ο Μανουήλ της Θεσσαλονίκης. Στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων η πολιτική και η εκκλησιαστική ηγεσία της Νίκαιας δέχθηκαν την ίδρυση βουλγαρικού Πατριαρχείου, με την προϋπόθεση να αναγνωρίζει τα κυριαρχικά δικαιώματα του Πατριαρχείου της

Ιωάννης Γ' Βατάτζης

Νίκαιας. Την άνοιξη του 1235 υπογράφηκε στην Καλλίπολη η συμμαχία, την οποία λίγο αργότερα επισφράγισε στη Λάμψακο ο γάμος του γιου του Ιωάννη Βατάτζη και διαδόχου Θεοδώρου (Β' Λασκάρως) με την κόρη του Ιωάννη Ασάν Ελένη. Οι σύμμαχοι αμέσως προχώρησαν σε εχθροπραξίες κατά των Λατίνων και πολιορκήσαν διά ξηράς και θαλάσσης την Κωνσταντινούπολη. Η Λατινική Αυτοκρατορία περιορίστηκε σε μια μικρή περιοχή γύρω από την Κωνσταντινούπολη. Η πολιορκία ωστόσο απέβη ανεπιτυχής. Το 1236 επαναλήφθηκε η προσπάθεια των συμμάχων να καταλάβουν την πρωτεύουσα. Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας, ωστόσο, ο Ασάν, φοβούμενος την άνοδο της Νίκαιας, ακύρωσε τη συμμαχία και απαίτησε την επιστροφή της κόρης του Ελένης. Στη συνέχεια συμμάχησε με τους Λατίνους και τους Κουμάνους της Μακεδονίας και περί το 1237 προέβη σε εχθροπραξίες εναντίον του Βατάτζη και πολιορκήσε το Τζουρουλό, φρούριο στρατηγικής σημασίας. Κατά την πολιορκία, όμως, ο Ιωάννης Ασάν αποσύρθηκε μεταμελημένος, έστειλε πίσω στη Νίκαια την κόρη του Ελένη και έκλεισε συνθήκη ειρήνης με το Βατάτζη. Το 1241 ο Βούλγαρος ηγεμόνας πέθανε. Ο Ιωάννης Γ' Βατάτζης, μη έχοντας πια κανένα επικίνδυνο αντίπαλο, ανανέωσε τις συνθήκες με τον ανήλικο διάδοχο του Ιωάννη Ασάν Κολομάν (1241-1246).

2.3. Σχέσεις με το Φρειδερίκο Β'

Βασική γραμμή στη διπλωματία του Ιωάννη Βατάτζη υπήρξε η προσέγγιση του Γερμανού αυτοκράτορα Φρειδερίκου Β' Χοχενστάουφεν και η συμμαχία μαζί του.⁶ Τους δύο ηγεμόνες τους ένωσε ο αντιλατινικός αγώνας. Ο Φρειδερίκος υποστήριξε την προσπάθεια των Βυζαντινών να ανακαταλάβουν την Κωνσταντινούπολη και το 1236 ματαίωσε τη σταυροφορία που ετοιμάζε ο πάπας Γρηγόριος Θ' κατά του Βατάτζη, εξαιτίας των εχθροπραξιών του τελευταίου εναντίον των Λατίνων. Ο Ιωάννης Βατάτζης με τη σειρά του τάχθηκε στο πλευρό του Φρειδερίκου στη διαμάχη του με τον πάπα. Στη συνέχεια οι δύο ηγεμόνες προχώρησαν σε υπογραφή συμμαχίας, ενώ ο Βατάτζης το 1244 έλαβε ως σύζυγο τη δωδεκάχρονη εξώγαμη κόρη του Γερμανού αυτοκράτορα Κωνσταντία, η οποία κατόπιν πήρε το όνομα Άννα. Η συμμαχία αυτή ωστόσο δεν προσπόρισε σημαντικά οφέλη στην Αυτοκρατορία της Νίκαιας, ωστόσο συνέβαλε στην εδραίωσή της στη διεθνή διπλωματική σκηνή. Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας διατήρησε τις διπλωματικές σχέσεις με τη γερμανική δυναστεία και μετά το θάνατο του Φρειδερίκου Β', επί Κορράδου Δ' (1250-1254).

2.4. Σχέσεις με το Βατικανό

Οι σχέσεις της Νίκαιας με το Βατικανό χαρακτηρίζονται από δύο φάσεις. Κατά τη διάρκεια της πρώτης, πάπας στη Ρώμη ήταν ο Γρηγόριος Θ' (1227-1241), ενώ πατριάρχης στη Νίκαια ήταν ο [Γερμανός Β' Ναύπλιος](#) (1222-1240). Πρωταγωνιστές στη δεύτερη φάση υπήρξαν ο πάπας Ιννοκέντιος Δ' (1243-1254) και ο πατριάρχης Μανουήλ Β' (1244-1255). Η παπική εκκλησία επιδίωκε την υποταγή της ανατολικής, ενώ ο Ιωάννης Βατάτζης είχε ως κυριότερο στόχο την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Και οι δύο πλευρές ήταν πρόθυμες να προβούν σε ορισμένες υποχωρήσεις προκειμένου να πραγματοποιήσουν τις επιδιώξεις τους. Οι πρώτες επαφές έλαβαν χώρα το 1232 στη Νίκαια. Το 1234 εκπρόσωποι των δύο εκκλησιών συναντήθηκαν αρχικά στη Νίκαια και στη συνέχεια στο Νυμφαίον. Οι διαπραγματεύσεις αφορούσαν ζητήματα της ένωσης των Εκκλησιών. Διεξήχθησαν επίσης διεξοδικές συζητήσεις για θέματα δογματικής. Οι ορθόδοξοι κληρικοί, με κυριότερο εκπρόσωπο τον [Νικηφόρο Βλεμμύδη](#), απέκρουσαν τη διδασκαλία των Λατίνων περί καθαρτηρίου πυρός, ενώ ως προς το πολυσυζητημένο [φιλιόκβε](#) αντιπρότειναν τη διατύπωση «εκ του Πατρός δι' Υιού». Τελικά οι διαπραγματεύσεις οδηγήθηκαν σε αδιέξοδο, αφού ο πάπας δε συμφώνησε με τον όρο που έθεσε ο Ιωάννης Βατάτζης να μη σταλούν ενισχύσεις στους Λατίνους της Κωνσταντινούπολης. Το 1236, με αφορμή τις εχθροπραξίες στις οποίες προέβαινε το ελληνοβουλγαρικό μέτωπο κατά των Λατίνων της Κωνσταντινούπολης, οι σχέσεις με το Βατικανό οξύνθηκαν. Ωστόσο το 1241 ο Λατίνος αυτοκράτορας Βαλδουίνος Β' ντε Κουρτενέ (de Courtenay) και ο Ιωάννης Βατάτζης υπέγραψαν συνθήκη ειρήνης. Το 1243 οι επαφές με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία άρχισαν ξανά σε νέα βάση. Ο νέος πάπας Ιννοκέντιος Δ' υπήρξε ιδιαίτερα δραστήριος και έδειχνε πρόθυμος να δεχθεί τους όρους της Νίκαιας προκειμένου να πετύχει την ένωση με τη Βυζαντινή Εκκλησία. Παράλληλα ο αυτοκράτορας της Νίκαιας έδειχνε συμβιβασμένος με την ιδέα της υποταγής της Εκκλησίας στην Κουρία ώστε να πραγματοποιηθεί ο στόχος του, η ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Η προσέγγιση την περίοδο αυτή φαινόταν μεγαλύτερη από ποτέ. Ωστόσο οι πολιτικές εξελίξεις και η διαφωνία του πατριάρχη σε δογματικά θέματα καθυστέρησαν τις διαπραγματεύσεις. Η πλήρης αποδυνάμωση της Αυτοκρατορίας των Λατίνων και η εδραίωση του Ιωάννη Βατάτζη ως κυριάρχου στο χώρο οδήγησαν την ηγεσία της Νίκαιας στην απόρριψη της πρότασης του πάπα. Οι διαπραγματεύσεις τελικά διακόπηκαν οριστικά με τον ταυτόχρονο σχεδόν θάνατο του Ιωάννη Βατάτζη, του Ιννοκέντιου Δ' και του πατριάρχη Μανουήλ Β'.

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

2.5. Σχέσεις με το σουλτανάτο του Ικονίου

Οι σχέσεις της Νίκαιας με το σουλτανάτο του Ικονίου επί Ιωάννη Βατάτζη υπήρξαν ειρηνικές και βασιζόνταν στο σεβασμό των συνόρων που τέθηκαν περί το 1230. Το 1242 οι [Μογγόλοι](#) εισέβαλαν στη Μικρά Ασία και απείλησαν με αφανισμό την Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας και το σουλτανάτο. Το γεγονός προκάλεσε γενική αναστάτωση στο χώρο και στάθηκε αφορμή για προσέγγιση εν είδει συμμαχίας μεταξύ της Νίκαιας και του Ικονίου. Ο Ιωάννης Βατάτζης, φοβούμενος την κατάληψη του Ικονίου και την άμεση έκθεση του κράτους του στις επιδρομές των Μογγόλων, διέκοψε την εκστρατεία στη Θράκη και στη Μακεδονία και έσπευσε στη Νίκαια. Το 1243 συναντήθηκε με το σουλτάνο του Ικονίου Kaikosru B' (Kayhusrev) (1237-1245) στην Τρίπολη του Μαιάνδρου ποταμού και υπέγραψαν συμμαχία. Παράλληλα οι Σελτζούκοι απειλήθηκαν από επιδρομές των Μογγόλων. Το 1244 υπέστησαν ήττα και έγιναν φόρου υποτελείς, ωστόσο οι Μογγόλοι εγκατέλειψαν απρόσμενα τη Μικρά Ασία. Παρά το γεγονός ότι και η Νίκαια υποχρεώθηκε να καταβάλει φόρο υποτελείας, ο Ιωάννης Βατάτζης ωφελήθηκε από τις εξελίξεις. Το σουλτανάτο του Ικονίου, εξαιτίας των καταστροφών που είχε υποστεί, δε θα μπορούσε να αποτελέσει πλέον κίνδυνο, ενώ παράλληλα, λόγω των προβλημάτων επισιτισμού, χρειάστηκε να εισαγάγει σε αρκετά υψηλές τιμές είδη πρώτης ανάγκης από τη Νίκαια.

3. Εσωτερική πολιτική

Στην αρχή της βασιλείας του ο Ιωάννης Βατάτζης βρέθηκε αντιμέτωπος με αυτονομιστικά και στασιαστικά κινήματα που είχαν εκδηλωθεί στις ανατολικές και δυτικές επαρχίες, όπως το [κίνημα του Μαυροζώμη](#) και η συνωμοσία των αδελφών Ανδρονίκου και Ισαακίου [Νεστόγγων](#),⁷ και έλαβε αυστηρά μέτρα για τον έλεγχο της αυλικής αριστοκρατίας και των επαρχιακών αρχόντων. Η εσωτερική πολιτική του χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα επιτυχημένη. Ο αυτοκράτορας είχε στραμμένη την προσοχή του στον κοινωνικό και, κυρίως, στον οικονομικό τομέα. Ασχολήθηκε επίσης με την αναδιοργάνωση του στρατού, φρόντισε για την αρμονική συνύπαρξη Κράτους και Εκκλησίας και συνέβαλε στην ανάπτυξη του πνευματικού βίου.

3.1. Κοινωνικές δομές και οικονομία

Η επιτυχημένη επεκτατική πολιτική οδήγησε στην προσάρτηση νέων εδαφών στην αυτοκρατορία. Κατά πάσα πιθανότητα στους διοικητές των περιοχών που εντάχθηκαν στο διοικητικό σύστημα παραχωρήθηκαν ευρείες αρμοδιότητες. Ιδιαίτερη φροντίδα του Ιωάννη Βατάτζη αποτελούσε η καταπολέμηση των καταχρήσεων στη διοίκηση και η σωστή απονομή της δικαιοσύνης. Τομή αποτελεί η πολιτική του να διορίζει σε διοικητικά αξιώματα άτομα μη ευγενούς καταγωγής, γεγονός για το οποίο αρκετοί εκπρόσωποι των αριστοκρατικών στρωμάτων δυσανασχήτησαν. Αξιοσημείωτο ωστόσο είναι το ότι υπολόγιζε σε μεγάλο βαθμό στην υποστήριξη της στρατιωτικής αριστοκρατίας. Η επιτυχία της εσωτερικής πολιτικής του ωστόσο έγκειται κυρίως στα οικονομικά και αγροτικά μέτρα. Οι ενέργειές του στον τομέα αυτό απέβλεπαν στην οικονομική αυτάρκεια και στην εξυγίανση της εγχώριας παραγωγής, ενώ παράλληλα στόχευαν στον περιορισμό της εισαγωγής ξένων, ιδίως δυτικών, ειδών πολυτελείας.⁸ Στο πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής του μερίμνησε για την ανύψωση του επιπέδου ζωής του αγροτικού και του αστικού πληθυσμού. Έκανε απογραφή της χώρας και απένειμε σε κάθε υπήκοο της αυτοκρατορίας μερίδα γης. Προχώρησε επίσης, κυρίως προς το τέλος της διακυβέρνησής του, σε επιτάξεις ορισμένων κινητών και ακίνητων περιουσιακών στοιχείων μεγαλογαιοκτημόνων και αριστοκρατών, προκαλώντας τη δυσαρέσκειά τους. Ιδιαίτερα λιτός στη ζωή του σύμφωνα με τις πηγές,⁹ έλαβε επιπροσθέτως απαγορευτικά μέτρα όσον αφορά τη σπατάλη του ιδιωτικού πλούτου, ενώ προκειμένου να εμπεδωθεί στο κράτος η κοινωνική δικαιοσύνη προώθησε μέτρα κατά της εκμετάλλευσης των φτωχών. Εξέδωσε δε **νεαρά** που καταργούσε το σύστημα της **νόσφισης**, το οποίο εφάρμοζαν έως τότε οι τοπάρχες. Με τα μέτρα αυτά η αυτοκρατορία πέτυχε την εξυγίανση των οικονομικών της και ισχυροποιήθηκε οικονομικά σε σύγκριση με την εποχή των Κομνηνών.

3.2. Στάση ως προς την Εκκλησία

Στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνικής του πολιτικής ο Ιωάννης Βατάτζης μερίμνησε επίσης για την καλύτερη λειτουργία της Εκκλησίας. Το 1228 εξέδωσε **νεαρά** με την οποία απαγόρευε στις πολιτικές αρχές να αναμειγνύονται στην εκκλησιαστική

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

κληρονομιά. Ακόμα έκανε γενναιόδωρες χορηγίες σε εκκλησιαστικά ιδρύματα και φρόντισε για την ανοικοδόμηση και την ανέγερση ναών, όπως της μονής Σωσάνδρας στη Μαγνησία και της [μονής Λέμβου](#) στη Σμύρνη.

3.3. Στρατός

Ο Ιωάννης Βατάτζης κατέβαλε ιδιαίτερες προσπάθειες για την ενίσχυση των στρατιωτικών δυνάμεων, πυρήνα των οποίων εξακολουθούσαν να αποτελούν οι μισθοφόροι, κυρίως Λατίνοι οργανωμένοι στο «Λατινικόν». Στη δημιουργία ενός ισχυρότερου στρατού βαρύνοντα ρόλο έπαιξε η παραχώρηση [προνοιών](#) μετρίου μεγέθους σε στρατιωτικούς, ενώ γενικότερα στη βελτίωση της άμυνας συνέβαλε σημαντικά η ανέγερση οχυρών σε ακριτικές περιοχές, καθώς και τα αναστηλωτικά έργα στα τείχη πολλών πόλεων (π.χ. της Σμύρνης). Με σκοπό την καλύτερη επάνδρωση του στρατού, ο αυτοκράτορας επέτρεψε την εγκατάσταση ξένων λαών, κυρίως Κουμάνων, στις παραμεθόριες περιοχές της Θράκης, της Μακεδονίας και της [Φρυγίας](#), με αντάλλαγμα την παροχή στρατιωτικών υπηρεσιών. Οι Κουμάνοι μισθοφόροι, τους οποίους συνήθως αποκαλούσαν Σκύθες, συγκρότησαν το λεγόμενο «Σκυθικόν». Προτεραιότητα, ήδη από τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης του Ιωάννη Βατάτζη, δόθηκε και στην ανασυγκρότηση του στόλου. Ο ρόλος του στη συνέχεια υπήρξε καθοριστικός στην ενσωμάτωση νησιών του Αιγαίου, με σημαντικότερο τη Ρόδο, αλλά και στην υποστήριξη των διά ξηράς εκστρατειών στη Μακεδονία και ιδιαίτερα στη Θεσσαλονίκη. Επικεφαλής του στόλου παρέμεινε ο [μέγας δούκας](#), ενώ του στρατού ο [μέγας δομέστικος](#).

3.4. Επιστήμες και τέχνη

Ο Ιωάννης Βατάτζης, παρά τη συνεχή και έντονη στρατιωτική και διπλωματική του δράση, ασχολήθηκε αρκετά και με τις πνευματικές ανάγκες της αυτοκρατορίας. Ίδρυσε στις πόλεις βιβλιοθήκες και συνέβαλε σημαντικά στην ανάπτυξη των [επιστημών](#) και των τεχνών και γενικότερα της παιδείας. Ενδιαφερόταν επίσης ζωηρά για τη συλλογή και την αντιγραφή χειρογράφων. Στην εποχή του έζησε ο κυριότερος εκπρόσωπος της μορφωτικής κίνησης του 13ου αιώνα, ο λόγιος συγγραφέας και διδάσκαλος Νικηφόρος Βλεμμύδης. Ανάμεσα στους μαθητές του Βλεμμύδη βρίσκουμε τον διάδοχο του Βατάτζη και λόγιο Θεόδωρο Β' Λάσκαρι, καθώς και τον ιστορικό και πολιτικό [Γεώργιο Ακροπολίτη](#). Στις πηγές απαντούν πολλές μαρτυρίες σχετικές με το άμεσο ενδιαφέρον του αυτοκράτορα για την ανάπτυξη του πνευματικού βίου στη χώρα.¹⁰ Ευνοήθηκε ακόμα σημαντικά η ανάπτυξη κέντρων μελετών και ανθρωπιστικών ενασχολήσεων, ενώ οργανώθηκαν ανώτατες σχολές.

4. Αγιοποίηση

Η ευαισθησία για τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα και η ευνοϊκή προς αυτά πολιτική του Ιωάννη Βατάτζη έκαναν το όνομά του σεβαστό και ιδιαίτερα αγαπητό στο λαό. Σύμφωνα με τη λαϊκή παράδοση, λίγα χρόνια μετά το θάνατό του ανακηρύχθηκε άγιος. Ο Γεώργιος Ακροπολίτης αναφέρει ότι με τη φροντίδα του λαού ανεγέρθηκε στο Νυμφαίον ναός προς τιμήν του και ότι η λατρεία του ως αγίου γρήγορα διαδόθηκε στους πληθυσμούς της δυτικής Μικράς Ασίας. Η λατρεία του αγίου-αυτοκράτορα διατηρήθηκε μέχρι τους νεότερους χρόνους, κυρίως στη μητρόπολη της Εφέσου. Συντάχθηκε επίσης *Βίος* του, ενώ του αποδόθηκαν πολλά θαύματα. Η Εκκλησία δεν αναγνώρισε επίσημα ως άγιο τον Ιωάννη Βατάτζη, ωστόσο στα [μηναία](#) αναφέρεται η μνήμη του «Ιωάννη Δούκα Βατάτζη» στις 4 Νοεμβρίου.

4.1. Βίος

Ο *Βίος* του Ιωάννη Βατάτζη πρέπει να γράφηκε σχετικά νωρίς, αν και δεν υπάρχουν σαφείς ενδείξεις σχετικά με την ακριβή χρονολογία, το συγγραφέα και τον τόπο συγγραφής.¹¹ Το 14ο αιώνα ο επίσκοπος Πελαγονίας Γεώργιος συνέγραψε το *Βίον του αγίου Ιωάννου βασιλέως του Ελεήμονος* σε μορφή συναξαρίου.¹² Ο βιογράφος στηρίχθηκε στην προφορική παράδοση και αναφέρει τα γεγονότα του 13ου αιώνα με αρκετές ανακρίβειες. Συχνά συγχέονται τα πρόσωπα του Βατάτζη και του Λασκάρεως. Ο *Βίος* ως προς την έκταση είναι σύντομος και αναφέρεται ιδιαίτερα σε θαύματα που, όπως μαρτυρείται, συνέβησαν κατά την ανακομιδή του λειψάνου του στη Μαγνησία. Σε αυτόν πιθανόν βασίστηκε και ο Νικόδημος Αγιορείτης (1749-1809), ο οποίος κατά παραγγελία του μητροπολίτη Εφέσου συνέταξε ακολουθία προς τιμήν του αγίου-αυτοκράτορα.¹³

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

5. Αξιολόγηση

Εντύπωση προκαλεί η ομοφωνία των σύγχρονών του πηγών σχετικά με το πρόσωπο και το έργο του. Ποιητές (π.χ. [Νικόλαος Ειρηνικός](#)), ιστορικοί και πεζογράφοι (π.χ. [Νικηφόρος Γρηγοράς](#), Γεώργιος Ακροπολίτης) τονίζουν τα ιδιαίτερα χαρίσματα του αυτοκράτορα, εξαιρώντας το ήθος και το λιτό τρόπο ζωής του. Πράγματι, επί της βασιλείας του η Αυτοκρατορία της Νίκαιας διπλασίασε την έκτασή της, κατέστη ισχυρότερος παράγοντας στη διεθνή πολιτική σκηνή, ενώ εσωτερικά γνώρισε μια περίοδο ακμής, ευημερίας και πολιτιστικής ανάπτυξης. Μολονότι δεν μπόρεσε να υλοποιήσει τον τελικό του στόχο, την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης, η οποία συντελέστηκε επτά χρόνια μετά το θάνατό του επί [Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου](#), αδιαμφισβήτητα ο Ιωάννης Βατάτζης υπήρξε ο δημιουργός όλων των προϋποθέσεων για την επανάκτηση του θρόνου της Κωνσταντινούπολης και την αποκατάσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

1. Το όνομα «Βατάτζης» ή «Βατάτσης» μάλλον είχε κάποια προσηγορική έννοια στη δημόδη βυζαντινή γλώσσα και κατά πάσα πιθανότητα προέρχεται από το «βάτος» (=θάμος). Ο τσιτακισμός που παρατηρείται στο όνομα (Βατάτζης/Βατάτσης αντί Βατάκης) προδίδει τη θρακική καταγωγή της οικογένειας, η οποία είχε ως γενέτειρες την Αδριανούπολη και το Διδυμότειχο. Ο παππούς του Ιωάννη Γ΄ Κωνσταντίνος Βατάτζης ήταν στρατοπεδάρχης επί βασιλείας Μανουήλ Κομνηνού. Το 12ο αιώνα απαντούν πολλοί Βατάτζαι. Από σύζευξη μακρινών συγγενών δημιουργήθηκε ο κλάδος των Διπλοβατατσών, πρβ. Polemis, D., *The Doukai: a contribution to Byzantine prosopography* (London 1968), σελ. 107-108, αρ. 72.
2. Ο Δ. Πολέμης τοποθετεί το θάνατο της λόγιας αυτοκράτειρας Ειρήνης στο 1239. Πρβ. Polemis, D., *The Doukai: a contribution to Byzantine prosopography* (London 1968), σελ. 108.
3. Με αφορμή το δεύτερο γάμο του αυτοκράτορα Ιωάννη Γ΄ ο αυλικός ποιητής Νικόλαος Ειρηνικός συνέθεσε έναν *Επιθαλάμιο*. Πρβ. Gardner, A., *The Lascarids of Nicaea, the story of an Empire in exile* (London 1912), σελ. 169, 308.
4. Σχετικά με τη χρονολόγηση του θανάτου του Ιωάννη Γ΄ στις 4 Νοεμβρίου βλ. Polemis, D., *The Doukai: a contribution to Byzantine prosopography* (London 1968), σελ. 108.
5. Η κυριαρχία της Νίκαιας επί της Ρόδου έμελλε να αποτελέσει εμπόδιο στις βλέψεις των Γενουατών, οι οποίοι το 1248 κατέλαβαν τη νήσο. Εναντίον τους επιστρατεύθηκε ο βυζαντινός στόλος· ως επικεφαλής της εκστρατείας στάλθηκε ο πικέρηνς Ιωάννης Καντακουζηνός. Πρβ. Σαββίδης, Α., «Η γενονατική κατάληψη της Ρόδου το 1248-1250 μ.Χ.», *Παρνασσός* 32 (1990), σελ. 183-199.
6. Φρειδεरिकός Β΄ Χοχενστάουφεν (Hohenstaufen), αυτοκράτορας της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (1212-1250). Η εξωτερική πολιτική του επικεντρώθηκε στην επέκταση και στην εδραίωση της γερμανικής εξουσίας στην Ιταλία. Οι επιδιώξεις του ήρθαν σε σύγκρουση με τα συμφέροντα της Κούριας και έγιναν αφορμή για διαμάχη με τον πάπα.
7. Οι αδελφοί Ανδρόνικος και Ισαάκιος Νεστόγγοι, ξάδελφοι του Ιωάννη Γ΄, τέθηκαν επικεφαλής μιας συνωμοσίας αριστοκρατών εναντίον του, η οποία γρήγορα αποκαλύφθηκε και ματαιώθηκε, όσο ο αυτοκράτορας έλειπε σε εκστρατεία κατά των Λατίνων στη Λάμψακο. Οι συνωμότες δικάστηκαν στην Αχυράους και τους επιβλήθηκαν μάλλον ήπιες ποινές. Ο Ανδρόνικος Νεστόγγος φυλακίστηκε στη Μαγνησία, από όπου όμως δραπέτευσε και κατέφυγε στο σουλτανάτο του Ικονίου. Πολλές πληροφορίες σχετικά με την εν λόγω συνωμοσία παραδίδει ο Γεώργιος Ακροπολίτης στη *Χρονική Συγγραφή*. Πρβ. Georgii Acropolitae, *Annales*, εκδ. A. Heisenberg (1903, αναθεωρ. P. Wirth, στο *BSGRT, Stutgardiae* 1978), σελ. 37-38.
8. Στη γενικότερη επιτυχία των μέτρων προστασίας της εγχώριας παραγωγής και οικονομίας συνέβαλε και το γεγονός ότι το αποδυναμωμένο από τις μογγολικές επιδρομές σουλτανάτο του Ικονίου ήταν αναγκασμένο να προμηθεύεται είδη πρώτης ανάγκης, και μάλιστα σε αρκετά υψηλές τιμές, από το κράτος της Νίκαιας.
9. Χαρακτηριστική είναι η μινεία του Νικηφόρου Γρηγορά για το στέμμα των αυγών, το επονομαζόμενο «ὠ άτον», που προσέφερε ο αυτοκράτορας στη σύζυγό του Ειρήνη. Το στέμμα αγοράστηκε από την πώληση των αυγών από το αυτοκρατορικό αγρόκτημα: «ὠς ὁ λίγου χρόνου πρὸς τῶν συναχθέντων ἐν τῷ θεν χρημάτων στέφανον κατασκευασθῆναι τῆ βασιλίδι, λίθοις καὶ μαργάροις λίαν πολυτελέσι διηνητισμένον, ὃν καὶ ὠ άτον ὁ βασιλεὺς ἐπονόμασε, διὰ τὸ ἐκ τῶν ὠ ῶν πράσεως κατασκευάσθαι αὐτὸν». Πρβ. Nicephori Gregora, *Historia Romana*, εκδ. L. Schopen – I. Bekker, στο *Corpus scriptorum historiae Byzantinae* (Bonn 1829), 1, 43, 14.
10. Διαφωτιστικές πληροφορίες για τη δράση του Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη ως προστάτη των γραμμάτων παραδίδουν το *Εγκώμιον εις Ιωάννην Βατάτζην* του γιου του Θεοδώρου Β΄ Λασκάρεως και ο *Επιτάφιος τῷ αοιδίμῳ βασιλεὶ κυρῷ Ιωάννῃ Δούκα* του Γεωργίου

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

Ακροπολίτη.

11. Αξίζει να σημειωθεί ότι συχνά παρατηρείται σύγχυση των *Βίων* του Ιωάννη Βατάτζη και του αγίου Ιωάννη του Ελεήμονος (7ος αιώνας).
12. Ο *Βίος* διασώζεται στο *Sammelcodex Vatic. gr. 579*, φύλλ. 229^r-250^v, χειρόγραφο που χρονολογείται στο 15ο-16ο αιώνα.
13. Σχετικά με τον άγιο Ιωάννη αναφέρονται πληροφορίες και στον κώδ. Burney (British Museum) 54 (XVI s.), φύλλ. 219^v, που χρονολογείται στο 16ο αιώνα, όπου διασώζονται *τροπάριο*, *κοντάκιο* και *οίκος*, αποσπάσματα μάλλον από ακολουθία προς τιμήν «Του αγίου ενδόξου και εις αποστόλους βασιλέως Ιωάννου του νέου ελεήμονος, του εν Μαγνησία και Βατάτζη». Πρβ. Polemis, D., "Remains of an Acolouthia for the John Doukas Vatazes", στο Mango, C. – Pritsak, O. (επιμ.), *Okeanos, Essays presented to Ihor Ševčenco on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students* (Harvard Ukrainian Studies VII, 1983), σελ. 543.

Bibliography :

	Hendy M.F. , <i>Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450</i> , Cambridge Mass. 1985
	Angold M. , <i>A Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Lascarids of Nicaea (1204-1261)</i> , Oxford 1975
	Gardner A. , <i>The Lascarids of Nicaea. The Story of an Empire in Exile</i> , London 1912
	Polemis D. , <i>The Doukai. A Contribution to Byzantine Prosopography</i> , London 1968, University of London Historical Studies 22
	Σαββίδης Α. , <i>Βυζαντινά στασιαστικά και αυτονομιστικά κινήματα στα Δωδεκάνησα και στη Μικρά Ασία, 1189-σ. 1240 μ.Χ. Συμβολή στη μελέτη της υστεροβυζαντινής προσωπογραφίας και τοπογραφίας την εποχή των Αγγέλων, των Λασκαρίδων της Νίκαιας και των Μεγαλοκομνηνών του Πόντου</i> , Αθήνα 1987
	Langdon J.S. , <i>John III Ducas Vatatzes' Byzantine Imperium in Anatolian Exile, 1222-1254: The Legacy of his Diplomatic, Military and Internal program for the Restitutio Orbis</i> , UCLA 1978, (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή)
	Heisenberg A. , "Kaiser Johannes Batatzes der Barmherzige. Eine mittelgriechische Legende", <i>Byzantinische Zeitschrift</i> , 14, 1905, 160-233
	Ahrweiler H. , <i>Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance au VIIe-XVe siècles</i> , Paris 1966
	Ευστρατιάδης Σ. , <i>Αγιολόγιον της Ορθοδόξου Εκκλησίας</i> , Αθήνα 1960
	Cahen C. , <i>Pre-ottoman Turkey. A general survey of the material and spiritual culture and history c. 1071-1330</i> , London 1968
	Langdon J.S. , <i>Byzantium's last imperial offensive in Asia Minor. The Documentary Evidence for and Hagiographical Lore about John III Ducas Vatatzes' Crusade against the Turks, 1222 or 1225 to 1231</i> , New York 1992, Number Hellenism: Ancient, Mediaeval, Modern, 7
	Nicol D.M. , <i>The Despotate of Epiros</i> , Oxford 1957
	Ahrweiler-Glykatzi H. , "La politique agraire des empereurs de Nicée", <i>Byzantion</i> , 28, 1959, 51-66

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

	Seibt W., <i>Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich</i> , Wien 1978
	Βρυώνης Σ., <i>Η παρακμή του μεσαιωνικού ελληνισμού στη Μικρά Ασία και η διαδικασία του εξισλαμισμού</i> , ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996, Γαλαταριώτου, Κ. (μτφρ.)
	Cankova-Petkova G., "Griechisch-bulgarische Bündnisse in den Jahren 1235 und 1246", <i>Byzantino-Bulgarica</i> , 3, 1969, 49-79
	Festa N., "По поводу жития св. Йоанна Милостового", <i>Византийский временник</i> , 13, 1906, 23-35
	Irmscher J., "Nikäa als Mittelpunkt des griechisches Patriotismus", <i>Byzantinische Forschungen</i> , 4, 1972, 114-137
	Polemis D., "Remains of an Acolouthia for the John Doukas Vatatzes", Mango. C.-Pritsak O., <i>Okeanos, Essays presented to Ihor Ševčenco on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students</i> , Harvard Ukrainian Studies VII 1983, 542-547
	Darrouzès J., Wilson N., "Restes du cartulaire de Hiéra Xérochoraphion", <i>Revue des Études Byzantines</i> , 26, 1968, 1-47
	Žavoronov P., "Nikejskaja imerija i Vostok", <i>Византийский временник</i> , 39, 1978, 93-97
	Αμαντος Κ., "Η οικογένεια Βατάτζη", <i>Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών</i> , 21, 1951, 174-178
	Σαββίδης Α., "Η Ρόδος και η δυναστεία των Γαβαλάδων την περίοδο 1204-1250 μ.Χ.", <i>Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος</i> , 24, 1981, 358-376
	Σαββίδης Α., "Η γενουατική κατάληψη της Ρόδου το 1248-1250 μ.Χ.", <i>Παρνασσός</i> , 32, 1990, 183-199
	Χωραΐτης Σ., "Ιωάννης ο Γ΄ ο Δούκας και Βατάτζης", <i>Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια</i> 7, Αθήνα 1965, 18-24
	Velimirovic M., "Two composers of Byzantine music: John Vatatzes and John Laskaridis", <i>Aspects of Medieval and Renaissance music</i> , 1966, 818-831
	Nicol D.M., <i>Byzantium and Venice. A study in diplomatic and cultural relations</i> , Cambridge 1988
	Angold M., "Administration of the empire of Nicaea", <i>Byzantinische Forschungen</i> , 19, 1993, 127-138
	Angelov D. P., <i>Imperial ideology and political thought in Byzantium, 1204-1330</i> , Cambridge 2006

Webliography :

	Byzantine Empire - Coinage of John III http://www.wildwinds.com/coins/byz/john_III/t.html
	JOHANNES III. VATATZES http://www.bautz.de/bbkl/j/Johannes_III_v.shtml
	Johannes III. Vatatzes, "der Barmherzige" http://www.heiligenlexikon.de/BiographienJ/Johannes_III_Vatatzes.html
	The Byzantine Empire http://www.newadvent.org/cathen/03096a.htm

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

<http://www.ime.gr/chronos/10/gr/p/pa3/>

Glossary :

δεσπότης, ο

Τίτλος που εμφανίστηκε το 12ο αιώνα. Στη διοικητική ιεραρχία το αξίωμα του δεσπότη βρισκόταν κάτω από το αξίωμα του αυτοκράτορα και του συναυτοκράτορα. Από το 14ο αιώνα και εξής τον τίτλο φέρουν οι ηγεμόνες επιμέρους περιοχών, όπως της Πελοποννήσου και της Ηπείρου.

δομέστικος, ο

Όρος ο οποίος στη Βυζαντινή περίοδο δήλωνε ευρύ φάσμα αξιωματούχων: εκκλησιαστικών, πολιτικών και στρατιωτικών. Στην εκκλησιαστική ιεραρχία οι δομέστικοι ήταν επικεφαλής ειδικών ομάδων οι οποίες συνδέονταν με το τελετουργικό τυπικό (αναγνώστες, υποδιάκονοι, αλλά κυρίως ψάλτες). Στη στρατιωτική ιεραρχία κατά τον 6ο, 7ο και 8ο αιώνα οι δομέστικοι ήταν οι διοικητές των ταγμάτων, στρατιωτικών μονάδων υπό τον άμεσο έλεγχο του αυτοκράτορα.

μέγας δομέστικος, ο

Ανώτατος στρατιωτικός διοικητής. Το αξίωμα του μεγάλου δομέστικού αντικατέστησε σε απροσδιόριστο χρόνο το αξίωμα του δομέστικού των σχολών της Μέσης Βυζαντινής περιόδου. Κατά τον 11ο-12ο αιώνα ο μέγας δομέστικός διοικούσε τα ξεχωριστά στρατεύματα της Ανατολής και της Δύσης. Το 13ο αιώνα, ωστόσο, ο διαχωρισμός αυτός είχε εκλείψει. Ιεραρχικά τοποθετείται μετά τον πρωτοβεστιάριο και το μέγα στρατοπεδάρχη, ενώ το 14ο αιώνα μετά τον καίσαρα. Ως ανώτατος τίτλος δινόταν επίσης σε στενούς συγγενείς του αυτοκράτορα.

μέγας δουξ/δούκας, ο

Ο επικεφαλής του αυτοκρατορικού στόλου από το 1092 και μετά. Κατά την Ύστερη Βυζαντινή περίοδο, ο τίτλος του μεγάλου δούκα απονεμόταν στους πλέον υψηλόβαθμους πολιτικούς/στρατιωτικούς αξιωματούχους της αυτοκρατορίας.

μηναίο ή μηνολόγιο, το

Ένα από τα δώδεκα εκκλησιαστικά βιβλία τα οποία περιέχουν ανά μήνα τις ιερές ακολουθίες όλων των ακίνητων εορτών.

Νεαρά, η (novella, θηλ.)

Όρος που σημαίνει κατά λέξη νέο διάταγμα και χρησιμοποιείται από τον 4ο αιώνα και εξής για να δηλώσει τις διατάξεις των αυτοκρατόρων εκτός των οργανωμένων κωδίκων. Ήταν γραμμένες κυρίως στα ελληνικά και χρησιμοποιήθηκαν εκτενώς στη Μέση Βυζαντινή περίοδο. Από τα χρόνια των Κομνηνών όμως και μετά, αντικαταστάθηκαν από άλλους, ειδικότερους όρους και σπάνια συναντώνται στην Ύστερη Βυζαντινή περίοδο.

νόσφιση, η

Ιδιοποίηση, σφετερισμός.

πρόνοια, η

Θεσμός που ανάγεται στον 11ο αιώνα. Πρόκειται για κυρίως για γαίες που εκχωρούνται σε σημαντικούς στρατηγούς ή στην Εκκλησία· γενικότερα πρόκειται για την παραχώρηση του δικαιώματος να εισπράττει ένας αξιωματούχος απευθείας από τους υπηκόους ό,τι αυτοί υποχρεώνονταν να πληρώνουν κανονικά στο κράτος. Οι πρόνοιες που δίνονταν σε στρατιωτικούς αξιωματούχους ως ανταμοιβή για υπηρεσίες ήταν ισόβιο προνόμιο, αλλά δεν διαβιβάζονταν στους απογόνους του προνοιαρίου. Σε περίπτωση παραχώρησης προνοιών σε μονές ή στην Εκκλησία, η δωρεά από πλευράς του κράτους ήταν μόνιμη.

πρωτοβεστιάριος, ο (και πρωτοβεστιάριτης)

Ανώτερος αυλικός, υπεύθυνος του βασιλικού βεστιάριου, της βασιλικής ιματιοθήκης. Το αξίωμα απονεμόταν σε ανώτατους αξιωματούχους και μελλοντικούς αυτοκράτορες. Αρχικά ο πρωτοβεστιάριος ήταν υπεύθυνος για το αυτοκρατορικό ιματιοφυλάκιο. Από τον 9ο έως τον 11ο αιώνα, οπότε το αξίωμα εξελίσσεται σε τιμητικό τίτλο, ο ρόλος του πρωτοβεστιάριου μεταβάλλεται: εμφανίζεται πλέον ως επικεφαλής στρατευμάτων, ως υπεύθυνος για τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων με σκοπό την υπογραφή ειρήνης, καθώς και για τη διερεύνηση υποθέσεων συνωμοσίας κατά του αυτοκράτορα. Το 14ο αιώνα ο τίτλος παραχωρείται ιεραρχικά ανάμεσα σε αυτούς που έχουν τα υψηλότερα αξιώματα.

φιλίοκβε

Από το λατινικό filioque = και εκ του Υιού, το δόγμα της Δυτικής Εκκλησίας κατά το οποίο το Άγιο Πνεύμα εκπορεύεται όχι μόνο από τον Πατέρα αλλά και από τον Υιό.

Sources

Dölger, F., *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, von 565-1453*, τόμ. 3: 1204-1282, αρ. 1708a-1822c (αναθεωρημένο από τον P. Wirth, München 1979).

Georges Pachymérés, *Relations historiques*, 1, έκδ. και υπομνημ. A. Failler, μτφ. στα γαλλικά V. Laurent, στο *CFHB* 24/1-2 (Paris 1984).

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

- Georgii Acropolitae, *Opera*, εκδ. A. Heisenberg (1903, αναθεωρ. P. Wirth, στο *BSGRT, Stutgardiae* 1978).
- Halkin, F. (επιμ.), *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, 2, στο *Subsidia Hagiographica* 8a, αρ. 933-934 (Bruxelles 1957).
- Hendy, M., *Coinage and money in the Byzantine Empire, 1081-1261* (Washington D.C. 1969).
- Miklosich, F. - Müller, J., *Acta et diplomata Graeca Medii Aevi sacra et profana*, 4 (Vindobonae 1871).
- Nicephori Blemmydae, *Curriculum Vitae et Carmina*, εκδ. A. Heisenberg (Lipsiae 1896).
- Nicephori Gregora, *Historia Romana*, εκδ. L. Schopen - I. Bekker, στο *Corpus scriptorum historiae Byzantinae* (Bonn 1829).
- Theodori Scutariotae, *Addimenta ad Georgii Acropolitae historiam*, εκδ. A. Heisenberg (1903, αναθεωρ. P. Wirth, Stutgardiae 1978).
- Zacos, G. - Veglery, A., *Byzantine Lead Seals* 1/1 (Basel 1972).
- Αμαντος, Κ.Ι. (επιμ.), «Ο βίος του αγίου Ιωάννου Βατάτζη του Ελεήμονος», στο *Προσφορά εις Στίλπωνα Π. Κυριακίδη* (Thessalonica 1953).
- Βρανούση, Ε. (επιμ.), *Βυζαντινά έγγραφα της Μονής Πάτμου II: Αυτοκρατορικά* (Αθήνα 1980).
- Δουκάκης, Κ., *Μέγας Συναξαριστής*, Νοέμβριος (Αθήνα 1895).
- Λαγγή, Μ., *Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας* 11, Νοέμβριος (Αθήνα 1998).
- Νικόδημος Αγιορείτης, *Συναξαριστής των δώδεκα του ενιαυτού*, 1 (Αθήνησι 1819).
- Νικόδημος Αγιορείτης, *Ασματική Ακολουθία του αγίου βασιλέως Ιωάννου του Βατάτση του Ελεήμονος*, εκδ. Κ. Αγαθάγγελος (Κωνσταντινούπολις 1872).

Quotations

Συνοδικό εκ Κύπρου

«Ιωάννου του εν ευσεβή τη μνήμη γενομένου αιιδίμου βασιλέως ημών του Δούκα, αιωνία η μνήμη»

στο Carpuyns, N., "Le Synodicon de Chypre de XIIe siècle", *Byzantion* 10 (1935), σελ. 491.

από το Τροπάριο του κώδ. Burney 54

«ανάκτων υπέρτατε και πενομένων τροφεύ,
Ιωάννη αιίδιμε, είλκυσας συ προς πίστιν
των βαρβάρων τα πλήθη»

Τροπάριο

«Κάτω βασιλεύς ων το πριν στεφηφόρε,

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

Ανω βασιλεύς νυν εδείχθης· ω κλέους!»

Μεγαλυνάριο

«Των πτωχών ο άγρυπνος οφθαλμός, Ελεημοσύνης, ο εύρυτος ποταμός,
το πενήτων σέβας, απόρων το αυχμώδες, υμνείσθω Ιωάννης, ο συμπαθέστατος»

Chronological Table

1192: Γέννηση του Ιωάννη Γ' Βατάτζη στο Διδυμότειχο

μετά το 1204: Πρόσληψη Ιωάννη Βατάτζη στην υπηρεσία του αυτοκράτορα της Νίκαιας. Γίνεται πρωτοβεστιάριος

1212: Γάμος με την κόρη του αυτοκράτορα Θεοδώρου Α' Λασκάρεως Ειρήνη

1222: Αναγορεύεται αυτοκράτορας. Γέννηση του διαδόχου Θεοδώρου Β'. Εξέγερση των Λασκαριδών (των αδελφών του Θεοδώρου Λασκάρεως, διεκδικητών του θρόνου)

1224-1225: Εσωτερικές ταραχές. Συνωμοσία των αδελφών Νεστόγγων και αριστοκρατών. Αυστηρά μέτρα καταστολής στασιαστικών κινημάτων

1224: Μάχη του Ποιμανηνού. Σύλληψη των διεκδικητών του θρόνου Λασκαριδών. Συνθήκη ειρήνης με τους Λατίνους της Κωνσταντινούπολης. Εδαφική επέκταση της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας. Κατάληψη Λέσβου, Χίου, Σάμου και Ικαρίας

1225: Είσοδος του Θεοδώρου Δούκα στη Θεσσαλονίκη, ο οποίος στέφεται αυτοκράτορας

Απρίλιος 1230: Μάχη στην Κλοκότνιτσα. Ο Θεόδωρος Δούκας νικήθηκε από το Βούλγαρο τσάρο Ιωάννη Β' Ασάν

1232: Συζητήσεις στη Νίκαια με εκπροσώπους του πάπα για την ένωση των εκκλησιών

1232-1233: Υποταγή της Ρόδου στην Αυτοκρατορία της Νίκαιας

χειμώνας 1233: Απόκρουση επίθεσης του Λατίνου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Ιωάννη Βουέννιου

1234: Διαπραγματεύσεις αρχικά στη Νίκαια (Ιανουάριος) και στη συνέχεια στο Νυμφαίον (Μάρτιος) με εκπροσώπους του πάπα για την ένωση των εκκλησιών

άνοιξη 1235: Σύναψη συμμαχίας στην Καλλίπολη μεταξύ της Νίκαιας και των Βουλγάρων. Γάμος του γιου του Ιωάννη Βατάτζη Θεοδώρου (Β' Λασκάρεως) με την κόρη του Ιωάννη Ασάν Ελένη. Αναγνώριση του τίτλου του πατριάρχη στον προκαθήμενο της βουλγαρικής εκκλησίας

1235: Εκστρατεία των συμμάχων Ιωάννη Βατάτζη και Ιωάννη Ασάν εναντίον των Λατίνων και προσπάθεια κατάληψης της Κωνσταντινούπολης

1236: Δεύτερη εκστρατεία των δύο συμμάχων κατά των Λατίνων. Αποσκίρτηση του Ιωάννη Ασάν

1237: Επίθεση των συνασπισμένων στρατών Βουλγάρων, Λατίνων και Κουμάνων κατά της Νίκαιας. Ο Ιωάννης Ασάν διέκοψε τις στρατιωτικές επιχειρήσεις και ζήτησε από τον Ιωάννη Βατάτζη την επανάληψη των σπονδών

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης

- 1241:** Θάνατος του Ιωάννη Ασάν. Σύναψη συνθήκης μεταξύ του Λατίνου αυτοκράτορα Βαλδουίνου Β' ντε Κουρτενέ και του Ιωάννη Βατάτζη. Θάνατος αυτοκράτειρας Ειρήνης
- 1242:** Εκστρατεία του Ιωάννη Βατάτζη εναντίον της Θεσσαλονίκης. Αναγνώριση της επικυριαρχίας της Νίκαιας από τον Ιωάννη Δούκα Άγγελο και παραίτηση από τον τίτλο του αυτοκράτορα. Έφοδος των Μογγόλων στο σελτζουκικό κράτος του Ικονίου
- 1243:** Υπογραφή συμφωνίας μεταξύ του σουλτάνου του Ικονίου Kaikosru Β' και του Ιωάννη Βατάτζη στην Τρίπολη του Μαιάνδρου προκειμένου να αντιμετωπιστεί η μογγολική επιδρομή
- 1244:** Γάμος με την κόρη του Γερμανού αυτοκράτορα Φρειδερίκου Β' Χοχενστάουφεν Κωνσταντία. Θάνατος του δεσπότη Ιωάννη Δούκα και διαδοχή του από τον αδελφό του Δημήτριο Δούκα, με την έγκριση του Ιωάννη Βατάτζη
- 1246:** Εκστρατεία κατά του Δημητρίου Δούκα Αγγέλου. Προσάρτηση της Μακεδονίας από τον Αξίο μέχρι τον Έβρο στην Αυτοκρατορία της Νίκαιας. Είσοδος Ιωάννη Βατάτζη στη Θεσσαλονίκη και υποταγή του Δημητρίου
- 1247-1248:** Εκστρατεία στη Θράκη και κατάληψη του Τζουρουλού και της Βιζύης
- 1248:** Κατάληψη της Ρόδου από τους Γενουάτες. Αποστολή του Ιωάννη Καντακουζηνού και ανάκτηση της νήσου
- 1249:** Διαπραγματεύσεις μεταξύ της Ηπείρου και της Νίκαιας. Αρραβώνας της εγγονής του Ιωάννη Βατάτζη Μαρίας με το Νικηφόρο, γιο του δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β' Δούκα
- 1251:** Ο Μιχαήλ Β' Δούκας προβαίνει σε εχθρικές κινήσεις εναντίον των κτήσεων της Νίκαιας στη Μακεδονία και προσπαθεί να καταλάβει τη Θεσσαλονίκη
- αρχές 1252:** Εκστρατεία του Ιωάννη Βατάτζη εναντίον της δυτικής Μακεδονίας. Συνθηκολόγηση του Μιχαήλ Δούκα και υπογραφή εκχειρίας στη Λάρισα
- τέλη 1253:** Επιστροφή Ιωάννη Βατάτζη στη Μικρά Ασία
- 3 Νοεμβρίου 1254:** Θάνατος